

Pilinszky könyvei

Pilinszky János életművének befogadástörténete elválaszthatatlan szellemi és tárgyi hagyatékának sorsától és feldolgozásától. Amikor a költő (alig hatvanéves korában) 1981. május 27-én váratlanul elhunyt, gyakorlatilag két, vékony kötet összegezte a mintegy négy évtizedes pályája teljesítményét: a *Kráter* (1976) című gyűjteményes verskötet, valamint a rendhagyó s műfajilag nehezen besorolható *Beszélgetések Sheryl Suttonnal* (1977) című prózakötet.¹ Már 1981 decemberében, amikor a *Vigilia* különszámban búcsúztatta egykori szerzőjét, Kocsis Zoltán azt hangsúlyozta, hogy amit „elsődlegesnek, legsürgetőbb feladatunknak tartok: az életmű kiadása. Versek, esszék, színpadi művek, levelek – ezeket össze kell gyűjteni, mielőtt elkallódnának.”² Az irodalmi munkásság kiterjedtségéről és mennyiségéről akkor még csak sejtéseink lehettek – hosszú évek feltárómunkája, valamint a politikai rendszer megváltozása kellett ahhoz, hogy a jórészt kallódó művek kötetekben is megjelenhessenek. A költő által megőrzött kéziratok hagyaték csupán 1989-ben került közgyűjteménybe, feldolgozása 1996-ban fejeződött be,³ és az 1990-es évek elejétől indult el az addig előkerült (és azóta is folyamatosan előkerülő) művek szisztematikus kiadása.⁴ Terjedelmét tekintve a korábban ismert művek száma megsokszorozódott, s jelenleg tematikusan/műfajilag ekként csoportosíthatók: versek, prózai, színpadi művek, publicisztika, beszélgetések, naplófeljegyzések, töredékek, levelek (jelenleg két gyűjtemény), Simone Weil-fordítások. Ezenkívül két további területre is kiterjed az életmű jelentősége és annak (mindmáig csak részleges) vizsgálata: a költő által készített fényképekre, illetve azon több órányi hangfelvétellel, amelyeken saját, illetve mások verseit mondja el Pilinszky.

Mindezek az eredmények szorosan összefonódtak a filológiai és szöveggondozói munkát segítő alap kutatásokkal: a hagyatéki és a magántulajdonban található dokumentumok feldolgozásával, a bibliográfiai adatok összegyűjtésével és a kortársak, barátok visszaemlékezéseinek a doku-

mentálásával. Ugyanakkor a kutatómunka természetéből következően az is egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy minél teljesebbnek tűnnek ismereteink, annál jobban láthatjuk a hiányosságokat és a további kutatási, értelmezői kihívásokat.

„Ahogy vannak költők, akinek életműve egyetlen folyamatosan írt önéletrajz, akiknél élmény és mű között alig van távolság, Pilinszky »önéletrajza«, amit írásaiból összeszerkeszthet az olvasó, nagyon hiányos és szegényes, s a távolság, ami élmény és mű között feszül, nála roppant nagy. [...] Költészetét általában nem az életrajzi adatok értelmezik és magyarázzák, hanem gyakran azokat is a művek felől nézve lehet megérteni. [...] Pilinszkyknél a gyökerekig kell leásni” – írta a költő első monográfiája, Tüskés Tibor 1986-ban,⁵ és kétségtelen, hogy ha például egy kritikai kiadás megteremtésének előfeltételeit vennénk számba, mindenekelőtt egy életrajzi kronológia összeállítására lenne szükség. Akár ebből a szempontból is sürgető feladatnak számított a költő egykori könyvtárának regisztrálása.

E sokáig késlekedő feltáró- és kutatómunkára három különböző irányból került sor. Mindenekelőtt a teljes életművet kellett átvizsgálni abból a szempontból, hogy Pilinszky mely könyvekről tesz említést publicisztikai írásaiban, leveleiben, a vele készült interjúkban, hogy utóbb láthassuk, mely könyvek lehettek meg egykor a könyvtárában. Előzetesen az életrajzi adatokból ugyanis tudható volt, hogy a költő könyvtára teljes egészében nem maradt fenn – nem csupán a többszöri költözések miatt vesztettek el kötetek, de azért is, mert 1945 januárjában a család lakását ért bombatalálat miatt gyakorlatilag minden megsemmisült – köztük kéziratok, Pilinszky doktori értekezése és a családi könyvtár is. Az ezt követően összegyűlt könyvállomány egy jelentős része viszont 1979-ben fogyatkozott meg, amikor Pilinszky a könyvei és folyóiratai közül több mint hatszáz példányt eladott egy antikvárium számára. A megmaradt köteteket a költő jogutóda őrizte

¹ Az avatottabb olvasók számára még négy, rövid színdarab lehetett ismert a *Végkifejlet* című, alapvetően verseket tartalmazó kötetből (Bp., Szépirodalmi, 1974).

² KOCSIS Zoltán – *Kortársak Pilinszkyről* = *Vigilia*, 1981, 12. sz., 883.

³ KÖRMENDY Kinga: *Pilinszky János kéziratok hagyatéka*. Ms S932–Ms S965, Ms 6006/100144. Bp., MTAK, 1996. /A Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárának Katalógusai 22.; Uő: *Pilinszky János kéziratok hagyatéka a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*

Kézirattárában = „*Merre, hogyan?*” *Tanulmányok Pilinszky Jánosról*. Szerk. TASI József, Bp., PIM, 1997, 237–241.

⁴ Az összegyűjtött művek sorozata 1992-ben indult el a Századvég Kiadónál, majd annak megszűnése után az Osirisnél folytatódott. 2015 óta a Magvető Kiadó jelenteti meg Pilinszky műveit, bővülő tartalommal és jegyzetapparátussal. Lásd még HAFNER Zoltán: *Nem csak filológia* = „*Merre, hogyan?*” i. m. (1997), 242–245.

⁵ TÜSKÉS Tibor: *Pilinszky János*. Bp., Kráter Műhely, 1996, 6–8. [Első kiadás: Bp., Szépirodalmi, 1986]

meg, a saját könyvtárába olvasztva őket, ám előzőleg valamennyi kötetet „P. J. hagyatékából” feliratú (saját készítésű) pecséttel látta el.

Az 1945 előtti könyvekről, valamint a gyerek- és kamaszkori olvasmányokról mindenekelőtt Pilinszky visszaemlékezései nyújtanak támpontot. Legkorábbi emlékei közül Alfred Brehmnek *Az állatok világa* című képes albumát említi, amelyet betegségei idején forgatott szívesen, de emellett Andersen meséit és Verne regényeit is, amelyeket azonban többnyire a nála két évvel idősebb nővére olvasott fel neki. („Én csak a képeket szerettem nézegetni bennük, a tizedik, tizenkettedik oldalnál tovább nem jutottam. A nővérem mesélte el mindig, mi van a könyvben, én beértem a képekkel.”⁶) Kisiskolás kori emlékeiről így vallott még: „elemztük a *Toldit*, a *János vitézt*. Én bevallom, hogy a süketek közé tartoztam, s végtelenül unalmasnak találtam ezeket az elemzéseket és ezeket a magyarórákat. Még olvasónak is rossz olvasó voltam.”⁷ Egyedül az *Egri csillagokról* nyilatkozott pozitívan ebből az időszakból: „nagyon jó, nagyon szép emlékem. Azt hiszem, hogy tényleg kevés ilyen ifjúsági regényt írtak, mint az.”⁸

Az olvasással tehát nehezen barátkozott, és az első élményei nem az iskolai tananyaghoz kötődtek – kamaszkoráig mindössze két olyan regényt említi, amelyek utóbb fontosaknak bizonyultak, ám azokra saját maga bukkan: „...regény nem volt nálunk. Arra emlékszem, hogy apám földrajzi könyveket olvasott, fölfedezőutak meg ilyesmik érdekelték. Egy regény volt, Tolsztoj *Feltámadása*, amit én kihalásztam tizenegy éves koromban, és elolvastam; nagyon megkavart. Rajtakaptak, hogy titokban olvasom, ezért aztán kihajítottam a lichthofablakon, úgyhogy sokáig nem is tudtam befejezni. Megzavartak az olvasásban.”⁹ A következő könyvélmény valamivel későbből származik: „Térdradrágot hordtam akkoriban, és megláttam Dosztojevszkij *Megmértelyezetteit*. A kirakatban volt, hetven fillérbe került, lehetett olyan öt-hat kék, puhakötésű kis könyvecske. Volt annyi pénzem, bementem, megvásároltam, és nem tudtam máshova rejteni, a térdnadrágomba dugtam. Dosztojevszkij-regényekbe illő kínokat éltem át, mert állandóan ki akartak csúszni latinóra közben a térdnadrágomból. Érdekes, hogy ezt a regényt se olvastam azóta, bár részleteit igen. A könyv nagyon híres lett közben, van, aki a legkülönb Dosztojevszkij-regény-

nek tartja. Tényleg fantasztikus részletei vannak, csak egy tizenégy éves gyereknek roppant zűr-zavaros, nehezen emészthető olvasmány.”¹⁰ (Joggal állapítja meg ennek kapcsán Tüskés Tibor: „Ha egyfelől a történetben van is valami a költő későbbi Dosztojevszkij-tiszteletének visszavetítéséből, másfelől a kép azt is értelmezi és magyarázza, hogy ez a Dosztojevszkij-kultusz milyen korai forrásokból táplálkozik nála.”¹¹)

Az elemi iskola befejezése után Pilinszky a nyolcosztályos Piarista Gimnáziumban folytatta tanulmányait, ahol kezdetben az irodalmi tananyag továbbra sem köti le. „Mielőtt a modern lírát megismertem, a költészet nem érdekelt.” – „...az volt az érzésem, hogy a költészetet a gyerekek nyúzására találták ki” – nyilatkozta több helyütt.¹² A váratlan fordulat negyedik osztályos korában éri, amikor egyszer beszőkik a felsősök önképzőkörébe, ahol egy nála alig idősebb diáktársa tart előadást a modern kori (főként a francia) költészet kiemelkedő képviselőiről. A történetet többször is feleleveníti Pilinszky, s ezekben a következő költőket említi: Poe, Baudelaire, Verlaine, Rimbaud, Verhaeren, Claudel, Francis Jammes, Valéry, Rilke. Elsőként az életrajzuk ragadja meg: „ámulva vettem észre például azt, hogy mindegyik örültek házába került vagy alkoholista volt, vagy vérbajban szenvedett. Szóval e rettenetes extrém sorsok után a versek is valami hihetetlen intenzitást közvetítettek, tehát pont az unalomnak a fordítottját. Végül – talán aznap – én is elkezdtem hasonló verseket írni, s ott ébredtem rá arra az egyszerű valamire, hogy az irodalom intenzív élet. A hőfokára ekkor ébredtem rá.”¹³

Pilinszky első kamaszkori versei kétségtelenül szorosan összefonódnak ekkori olvasmányélményeivel, és a fenti névsorban nem említett korai avantgárd szerzők (például Apollinaire) hatása is érződik némelyiken. Mindössze kilenc verséről tudunk a gimnáziumi éveiből, amelyeket nem publikált ugyan, de többségük épp az önképzőkör diákvezetőjének, Gervay Miklósnak a hagyatékában maradt fenn.¹⁴ A külföldi szerzők mellett Adyt emeli ki meghatározó élményként, akiről szintén az önképzőkörben hall először: „...hallottam Ady Endre verseit szavalni, ami megrendítő hatással volt rám. Ez volt tulajdonképpen az első nagy versélményem. Én addig nem tudtam róla semmit, s egy egészen hidegrázós élmény volt – az én nem-

6 PILINSZKY János: *Beszélgések*. Szerk. HAFNER Zoltán, Bp., Magvető, 2016, 68.

7 Uo., 104.

8 Uo., 68.

9 Uo., 67–68.

10 Uo., 68. A könyv Szabó Endre fordításában, négy kötetben jelent meg 1929-ben, a Révai Kiadónál. (Utóbb ez sem maradt fenn Pilinszky könyvtárában.) A történet visszatér az *Angelika presszó* (1975) és az *Eljuthatunk a derűig* (1979) című interjúban is.

11 TÜSKÉS: *i. m.* (1996), 30.

12 PILINSZKY: *i. m.* (2016), 68., 353.

13 Uo., 104.

14 Az önképzőkör vezető tanára Mihálikó Béla (1897–1945), diákelnöke Gervay Miklós (1920–1944) volt. Gervay Miklósról lásd még Takáts Vilmos visszaemlékezését. KOVÁCS Erika: *Pilinszky és a család*. Szerk. HAFNER Zoltán, Bp., Nap, 2009. 72–74.

zedékemben azt hiszem, mindenkinek.” Kosztolányi verseivel szintén az önképzőkörben találkozok: „...amikor meghalt Kosztolányi, rá egy hétre Kosztolányi-emlékestet tartottunk például. Akkoriban az önképzőkörök nem éltek együtt az élő irodalommal. A miénk igen, és ez a gyerekek érdeme volt.”¹⁵ Az olvasás tizennégy éves kora után válik szenvedélyes viszonyná: „elképesztő intenzitással voltam falánk. Pirandellót olvastam, Ibsent, Hauptmannt, Shakespeare-t, Tolsztojt, Dosztojevszkijt, Csehovot... Mindenkit szinte.”¹⁶ A színház és tágabban az előadóművészet, valamint az oroszok iránti rajongása szintén ebből az időszakból eredeztethető: ő maga is szaval, és az orosz regényről előadást is tart diáktársainak.¹⁷

Érettségijét követően Pilinszky előbb a Pázmány Péter Egyetem Állam- és Jogtudományi Karára iratkozik, majd félév után a Bölcsészettudományi Karon folytatja tanulmányait. Azonban ezúttal sem a kötelező olvasmányok és a felvett stúdiumok jelentik számára a meghatározó tájékozódást. A legfontosabb (és életre szóló) találkozást József Attila jelenti, akinek az összegyűjtött verseivel húszévesen ismerkedik meg. (József Attila intenzív és filológiai is kimutatható hatása 1941 és 1943 közé tehető; különösen néhány újonnan felbukkanó költői kép esetében nyilvánvaló ez.)¹⁸ A másik fontos körülmény önművelése szempontjából, hogy 1942 őszétől (Thurzó Gábor hívására¹⁹) az *Élet* című katolikus képes hetilapban volontőrként kezd el publikálni, egyebek mellett könyvekről is. Ezt megelőzően csupán négy, rövid könyvismertetéséről tudunk, amelyeket a *Piarista Öregdiák* című lapban közölt, már egyetemistaként: az egyik Wass Albert *Csodálatos őzbek*, a másik Galamb Ödön *József Attila élete nyomában*, a harmadik François Mauriac *Ami elveszett*, a negyedik pedig Richard Byrd kapitány *Egyedül* című művéről szól. 1941 őszétől (még ha elszórtan is) a fennmaradt dokumentumok között már nemcsak egyes szerzők nevével találkozhatunk, hanem konkrét könyvcímekkel is. 1942 szeptembere és 1943 októbere között harmincöt rövid ismertető írást közöl a hetilap Pilinszkytól, amelyek java része minden bizonnyal felkérésre született. Főként korabeli filmbemutatókról számol be, néhány színházi

eseményről, valamint négy, Pilinszky érdeklődésétől távol eső könyvújdonságról: két mese- és egy illemtankönyvről, valamint egy humoros lektúrról. (Jelen vizsgálódásunk szempontjából ugyan mellékszálnak tűnik, ám Pilinszky érdeklődési irányáról, valamint tömör, plasztikus stílusának és esztétikai ízlésének kialakulása szempontjából értékes dokumentumok.) Valódi és minden bizonnyal egyetemi éveinek meghatározó élményéről egy kisebb esszé árulkodik, amely *Írás a homokban* címmel jelent meg 1942 decemberében, és a katolikus Mauriac regényeit elemzi. Az 1940-es évek első felének további fontos szerzőiről szintén interjúkból tájékozódhatunk. A legkiemelkedőbb prózaírók számára ekkoriban, a már említett Dosztojevszkij és Mauriac mellett, André Gide, Chesterton, Aldous Huxley és Dos Passos voltak, valamint arról is tudhatunk, hogy irodalmi tájékozódásához Szerb Antal és Babits irodalomtörténeteit is forgatta. Árulkodó, hogy egyetemi tárgyai közül egyetlen irodalmi szeminárium sem keltette fel érdeklődését – arról tudunk csupán, hogy anyai ösztönzésre doktori fokozat megszerzését tűzi ki célul, amelynek témájául Péterfy Jenő munkásságát választja. Irodalmi kapcsolatairól csupán szórványos információink vannak, főként folyóiratok szerkesztőségeiből ismert néhány, nála idősebb szerzőt: Thurzó Gábor mellett Örley Istvánt, aki a *Magyar Csillag* egyik szerkesztője és a Magyar Rádió irodalmi osztályának lektora volt,²⁰ valamint a pusztán két számot megélt *Ezüstkor* szerkesztői közül Rónay Györgyöt és Sötér Istvánt – egyszer-egyszer publikált ugyan az *Ave Maria*, a *Napkelet*, az *Új Idők* és a *Diárium* című lapokban is, ám ezek körülményeiről semmiféle dokumentum nem maradt fenn, csak feltételezhetjük, hogy a versek elhelyezésében főként Thurzó segítette a nála kilenc évvel fiatalabb költőt.

Pilinszky egyetemi évei alatt is leginkább egykori piarista diáktársaival tartotta a kapcsolatot. Egyik osztálytársának, Takács Vilmosnak a visszaemlékezéséből tudhatunk arról, hogy egy alkalommal ismeretlenül felkeresték Németh Lászlót: „1943 végére azonban a helyzet annyira súlyossá vált, hogy tovább már nem néztük tétlenül a helyzet alakulását: valamit tenni is szerettünk volna.

¹⁵ PILINSZKY: i. m. (2016), 68., 69.

¹⁶ Uo., 337.

¹⁷ *Piarista Öregdiák*, 1937, 4. sz., Hírek rovatban: *Ady-estet rendezett a gimnázium Vörösmarty-önképzőköre*. (A szereplők között Pilinszky és Gervay Miklós is.) Szerepléseiről lásd KOVÁCS: i. m. (2009), 72.; TÚSKÉS: i. m. (1996), 33.

¹⁸ 1969-ben így vallott erről Pilinszky: „Aztán sorra jött József Attila megismerése. Érdekes, a József Attila név idegen volt az első pillanatban. Kétségtelen, hogy a nagy nyugati költőkkel való érintkezéskor kicsit egy másfajta szépséghez szoktam hozzá, bár érdekes, akkoriban is egy kicsit barokknak és nyakatekertnek éreztem [...] például a Baudelaire-fordításokat. Na most, József Attila minden bonyolultsága mellett is egy új »mezítelenségi fok« volt. Ezt, érdekes, én

Tolsztojnál éreztem rettenetesen, mikor elolvastam a *Feltámadást*.” PILINSZKY: i. m. (2016), 69. Lásd még HAFNER Zoltán: *Pilinszky József Attila-élménye = Véges végtelen. Isten-élmény és Isten-hiány a XX. századi magyar költészetben*. Szerk. FINTA Gábor, SIPOS Lajos, Bp., Akadémiai, 2006, 175–182.

¹⁹ Megismerkedésükről THURZÓ Gábor: *Pilinszky és Kurtág = Élet és Irodalom*, 1977, 43. sz., 12.; Uő: *Napló helyett*. Szerk. KESZTHELYI Rezső, Bp., Magvető, 1984, 690–694. Lásd még RUBIN Szilárd: *Zsebtükör. Válogatott írások*. Szerk. KERESZTESI József, Bp., Magvető, 2013, 229–230. Pilinszky utóbb Thurzónak ajánlotta a *Harbach 1944* című versét, ő pedig Pilinszkynek *A fehér kanca* című novelláját.

²⁰ Vö. PILINSZKY: i. m. (2016), 71.

Pilinszky János
1969-ben
Adományozó:
Hunyady
József
© Fortepan

Ennek a tenni akarásnak a jegyében született meg az az ötlet, hogy felkeressük Németh Lászlót. Nem is annyira mint mindannyiunk által nagyra tartott íróf és gondolkodót, mint inkább bölcs és mérsékelten ellenzéki politikust, akitől tájékoztatást reméltünk, iránymutatást a zűrzavarban. Kezdeményezésünk nem kis jelentőségű lépés volt, hiszen Németh László bizonyos fokig egy másik oldalt képviselt. Mi katolikusok voltunk, ő protestáns, az irodalmi életben akkor dúló népi-urbánus háborúban ő a népi oldalon állt, noha európaiságával fejfel kimagaslott a többiek közül. A mi író barátainkat: Thurzót, Rónayt, Toldalagit, Pilinszkyvel együtt az »urbánus« jelzővel illették, szinte bélyegezték. Németh László örömmel fogadta jelentkezésünket. A családok kétségtelenül Pilinszky

volt, akinek verseit ő is ismerte és értékelt. A találkozóra 1944. március 12-én, vasárnap délután került sor. Négyen kerestük fel rózsadombi otthonában: Pilinszky, Rékey, Morlin Ervin – nagyon művelt osztálytársam, aki később, az ostrom zivatarában elpusztult – és jómagam. A látogatást körülbelül egy órai időtartamra terveztük. E helyett délután 6 órától este 10-ig tartott, és Németh volt az, aki annyira belemelegedett a beszélgetésbe, hogy nem hagyott távozni. Beszéltünk irodalomról, a népi-urbánus vitáról – amit ő is értelmetlennek tartott – egy kicsit vitatkoztunk is, amikor a szerzetesi intézményt bírálta, de a fő téma az ország sorsa és jövője volt.²¹ A találkozás azért is említésre méltó, mert később Németh László atyai jó barátja lesz Pilinszkynek, kapcsolatuk jól doku-

²¹ KOVÁCS: *i. m.* (2009), 76. A másik osztálytárs, Rékey Tibor visszaemlékezése: *uo.*, 68.

mentált, ám ezt az első találkozásukat nem említik a szakirodalmi anyagok.

Pilinszky egyetemistaként 1943 decemberében publikál utoljára: 1944 májusában megkapja egyetemi végbizonyítványát, nyáron Péterfyról írandó disszertációját készíti, majd októberben megkapja katonai behívóját. Háborús tapasztalatairól többször beszámolt, néhány történetet jóval később meg is írt tárcanovellákban – a jelen vizsgálódásunk szempontjából azonban katonáskodásának az az epizódja érdekes, amikor csapatát a nyugati határ felé vezénylik. Győrott állomásoznak, amikor egy antikváriumban könyveket vásárol a hosszúnak ígérkező útra: „Teletömtem a hátizsákomat könyvekkel – és a könyvek kezdtek anakronisztikussá válni. Sorra dobtam ki őket a vagonból; emlékszem, Romain Rolland *Danton*-drámája volt az első, amit kihajítottam, mert nem lehetett vele mit kezdeni. Nem volt érvényes.” „A népirtás kellős közepén *Bovaryné*, a *Buddenbrookok*, *Thibault*-k nyomták hátizsákomat. Sorra dobáltam ki őket, mert ízetlenné, értelmetlenné váltak, míg kezembe került a legalul meghúzó *Biblia*.” „Végül egy maradt, az *Evangélium* maradt velem, de az úgy maradt velem, mint egy kutya.”²² A történetet akár szimbolikusnak is vehetjük, és Pilinszky későbbi költészetének, „evangéliumi esztétikájának” a gyökereit ebben az élményben kereshetjük.

1945 novemberében tér haza Németországból, ám ekkorra – korábban említettük – családja lakása megsemmisült, és néhány hónappal ezt követően (részben Várkonyi Zoltánnak köszönhetően, akit az ostrom idején rövid ideig a család bújtatott) a Molnár utca 17. számú ház egyik harmadik emeleti lakását utalják ki a számukra. A lakásban korábban egy csendőr alezredes élt a családjával, és velük együtt menekült el nem sokkal korábban külföldre. A lakásban mindent hátrahagytak, így a könyveket is. Ezek számáról, összetételéről nincs információ, és ma már az sem kideríthető, hogy melyek lehetnek közülük azok, amelyek Pilinszky megmaradt könyvtárát képezik; számuk azonban nem lehet jelentős. A megmaradt és az eladott könyveknek ugyanis csak kis hányada, mintegy nyolcvan példány tartozik az 1945 előtti kiadások közé, szerzőik jellemzően magyar és német klasszikusok.

Pilinszky hazatérve katonai szolgálatából, csekély anyagi lehetőségei szerint antikváriumokból vásárol könyveket, amelyben nemigen található szisztematikus megfontolttság: nincsenek összkiadások, bibliofil különlegességek, és a meghatározó irodalomtörténeti művek eloszlása sem mutat reprezentatív szándékot. Irodalmi tájékozódásában

ekkoriban az játszik döntő szerepet, hogy 1946-tól bekapcsolódik az irodalmi életbe, megjelenik első verseskötete (*Trapéz és korlát*, 1946), megismerkedik kortárs szerzőkkel, köztük is elsősorban nemzedéktársaival, és egy évig részt vesz az 1946-ban induló *Újhold* szerkesztésében. A háborút követő koalíciós időszakból (1949-ig) huszonegy dedikált kötet maradt fenn, jellemzően saját korosztályának költőitől (Bárany Tamás, Darázs Endre, Csorba Győző, Jánossy István, Lator László, Major Ottó, Rába György, Rákos Sándor, Szabó Magda, Vidor Miklós), míg a prózaíró nemzedéket mindössze hárman képviselik: Karinthy Ferenc, Lengyel Balázs és Mándy Iván. (Az előbbi listából feltűnően hiányzik Nemes Nagy Ágnes neve, akinek szintén 1946-ban jelent meg első kötete, *Kettős világban* címmel, és minden bizonnyal dedikálta azt Pilinszky számára.) A nála idősebb generáció tagjai közül csak néhány névvel találkozhatunk: Rónay György, Toldalagi Pál, Vas István, valamint Németh László és Sík Sándor, a piarista rend tartományfőnöke s egyben a *Vigilia* főszerkesztője ajándékozott dedikált kötetet Pilinszky számára. Ekkoriban a *Vigilia* mellett a *Magyarok* és a *Válasz* rendszeres szerzője, így az ezen lapokban megjelent szerzők egy részét is ismerhette (például Illyés Gyulát, Kardos Lászlót, Keszi Imrét, Kéry Lászlót, Komlós Aladárt, Cs. Szabó Lászlót, akik később szintén dedikálták kötetüket Pilinszkynek), és különösen a Sárközi Márta köré csoportosuló értelmiségi társaságot.

A kommunista hatalomátvétel Pilinszky költői karrierjét is megpecsételi: 1949-ben már csak a katolikus *Vigiliá*-ban publikálhat, 1950-ben még egyetlenségyszer, szintén ugyanitt, majd 1956 nyaráig sehol sem. Csupán a Szépirodalmi Kiadó alkalmazza külső korrektorként – a helyzetet jól jellemzi Domokos Mátyás visszaemlékezése: „A meglehetősen nehéz körülmények között élő költő ekkoriban a Szépirodalmi Könyvkiadó külső korrektorként kereste valóban nagyon sovány kenyerét; a *Csihajda* vagy *A forradalom katonája* szövegeinek a nyomdahibáit javítgatva, »véresre olvasva« a szemeit, miközben a század európai lírájának egyik kiemelkedő darabját, az *Apokrifot* írta...”²³ Pilinszky így emlékezett vissza ezekre az évekre: „kénytelen voltam elolvasni bizonyos műveket, amiket soha különben nem olvastam volna el. Olyan műveket például, amik kötelező olvasmányok voltak az iskolában: akkoriban én elolvastam Ibsent, Maeterlincket, amit akarsz, de nem a kötelező olvasmányokat. Azt nem. Most sorra végigolvastam Eötvöst, háromszor. Egyik reveláció volt, hogy Eötvösnek a *Magyarország 1514-ben* című

²² A három idézet PILINSZKY: *i. m.* (2016), 264., 195. Pilinszky a felsorolt könyvek között egy Karinthy-kötetet is említ még, cím nélkül.

²³ *Senkiföldjén. In memoriam Pilinszky János.* Szerk. HAFNER Zoltán, Bp., Nap, 2000, 49. A korszak bornírtóságára jellemző, hogy a kom-

munistá Madarász Emil proletár matrózt dicsőítő verses elbeszélését Pilinszky korrektúrázta, a felelős szerkesztője Juhász Ferenc volt, és a könyvet Kass János illusztrálta. A másik említett mű szerzője a szintén kommunista, munkásmozgalmi múlttal rendelkező Szüdi György.

regénye igen kitűnő, és Eötvös milyen nagyszerű szellem. A másik nagy revelációm, amit azért tudtam, de nem igazán, Arany János volt. Azt hiszem, négyszer olvastam végig líráját, prózáját, eposzait. Én gondoztam mindig a klasszikusokat. Abban az időben, ami *Magyar Klasszikusok* címen megjelent, azt mindig én... Döbbenetes élményem, hogy ez egy óriás volt.” „Híres korrektorrá váltam, és főként verses műveket küldtek hozzám, ami még könnyebb volt, mert a ritmusellenőrzést jobban szerettem, mint a regényeket korrigálni, viszont ők úgy tekintették, hogy ez egy nehezebb anyag, és dupla honoráriumot adtak. Egészen jól kerestem, csak az volt a bökkenő, hogy semmit se utasíthattam vissza. Ha egyszer küldtek, azt meg kellett csinálni. Volt úgy, hogy három napon keresztül anélkül, hogy lefeküdtem volna, még enni is úgy ettem, hogy közben korrigáltam...”²⁴ A korrektori négy évéből még egy fontos olvasmányélményről emlékezik meg: „Ebben a minőségemben rengeteg kötelező olvasmányt korrigáltam, amit gimnáziumban kihagytam. Egyike volt ezeknek például Homérosz *Iliásza*. Mint korrektor én ezt négyszer olvastam végig huszonnégy órán belül. Hexameterekben aludtam is. Ezen kívül egy másik abszolút döntő élményem: itt láttam azt, hogy az irodalomban tényleg az a fajta fejlődés, ami hát nyilvánvaló, hogy mondjuk, a természettudományokban megvan, nem létezik. Egyet mondanék, ma sem tudom a titkát: irtó figyeltem akkor, hogy Homérosz például bedob egy hasonlatot, és az az egész költeményen át húzódik. Szóval nem fixálódik egy képre. Na most, hogy hogy csinálja ezt, ma sem tudom. Ehhez képest még ma is barbárok vagyunk.”²⁵

Mindenekelőtt tehát klasszikus szerzők műveit kapja meg ellenőrzésre, ám a fennmaradt és az eladott könyvek listájából nemigen deríthető ki, mely kötetekről lehet szó konkrétan – mindössze egy kötetben szerepel a neve sajtó alá rendezőként: Móricz Zsigmond *Kerek Ferkó* című regényének negyedik kiadásában (1955), amelynek utószavát a jeles irodalomtörténész, Vargha Kálmán írta, aki egyebek mellett az *Újholdnak* és a *Vigiliának* is a szerzője volt – tőle 1952-ből és az 1960-as évekből is találhatunk dedikált kiadványokat (főleg különnyomatokat) a költő könyvtárában. Egy levélbeli utalásnak köszönhetően egyetlen kötet címét ismerjük bizonyosan azok közül, amelyeket korrektúrázott, ez pedig a *Déryné naplója*.²⁶

Pilinszky egzisztenciális gondjainak enyhülését hozza, amikor 1956-ban az akkor épp új munkatársakkal kiegészülő Magvető Kiadónál kap lektori állást. Az alig egyéves időszakból tizenhárom olyan kötetről tudunk (valamennyi verses mű), amelyet felelős szerkesztőként jegyez – kö-

zülük hétnek élő kortárs a szerzője (Csuka Zoltán, Hajnal Gábor, Károlyi Amy, Keszthelyi Zoltán, Reményi Béla, Kopányi Zsolt, Weöres Sándor), ám közülük csupán Károlyi Amy dedikálta a *Holdistennő* (1957) című verseskötetét „kedves lektora” számára. Az 1950-es évekből huszonnégy dedikált könyv maradt fenn, ám a szerzői névsor kevés új ismeretségről tanúskodik, többségük (akár csak Pilinszky) az 50-es évek első felében szintén publikációs problémákkal küszködött. A nemzedéktársak között megtalálható Darázs Endre, Demény Ottó, Birkás Endre, Juhász Ferenc, Kálnoky László, Lengyel Balázs, Mészöly Miklós, Nemes Nagy Ágnes, Rákos Sándor és Weöres Sándor, az idősebb generációból pedig Basch Lóránt, Erdélyi József, Komlós Aladár, Németh László és Sík Sándor egy-egy művel.

Miután a Magvető Kiadó irodalmi vezetője, Bodnár György 1957 októberében távozik posztjáról, és attól kell tartani, hogy a kiadóban és a kiadási lehetőségek terén újabb szigorítások következnek, Pilinszky felmondja lektori állását. Részben Bodnár György segítségével és az Állami Egyházügyi Hivatal jóváhagyásával az *Új Ember* katolikus hetilapnál helyezkedhet el – 1957 novemberétől haláláig lesz az idővel már kilencvenézer példányban megjelenő újság belső munkatársa és rendszeres szerzője.

Újságírói pályája nehézkesen indul, a munkatársak bizalmatlanul fogadják a felsőbb utasításra hozzájuk került és gyakorlatias ügyekben járatlan költőt. Ennek megfelelően kezdetben csak jelentéktelen munkákat bízhatnak rá, például az új lapszámok postázását, vagy épp a könyvtárba érkező új példányokról kell néhány soros ismertetőket írnia, amelyekből mára semmi nem maradt fenn. Több mint fél év múltán kapja csak az első megbízásait, próbaképp: jellemzően szignálatlan, rövid filmismertetőket ír, vagy vidéki egyházi eseményekről tudósít. Két év is eltelik, amikor kezdetben szórványosan, majd egyre gyakrabban megjelennek könyvek kapcsán is alkalmi írásai. Az 1960-as évek termésében mintegy negyven-negyvenöt olyan publikáció található, amelyek regényadaptációk, évfordulók vagy újonnan megjelent művek kapcsán születtek. Ír Zola, Dosztojevskij, Tolsztoj művei megfilmesítésének problémáiról, Alain Robbe-Grillet irodalmi forgatókönyvéről, Max Frisch, Peter Weiss drámáinak hangjátékváltozatáról, évfordulók kapcsán Villonról, Babitsról, Tolsztojról, Alfred Döblinről – valamint a lap profiljához illően katolikus kortárs szerzők (Sík Sándor, Rónay György, Csanád Béla, Kunszery Gyula, Jan Dobraczyński, Pierre Emmanuel) újonnan megjelent kötetéről. Az évtized cikkei azonban azt is jól tükrözik, hogy mindeközben Pilinszky

²⁴ A két idézet PILINSZKY: *i. m.* (2016), 148., 147.

²⁵ Uo., 223–224.

²⁶ *Déryné naplója*. Szerk. RÉZ Pál, Bp., Szépirodalmi, 1952; vö. *Levelek*

Pilinszkynek. Szerk. HAFNER Zoltán, Új Forrás, Tatabánya, 2012, 26. A sors iróniája, hogy később Maár Gyula *Déryné, hol van?* (1975) című filmjének Pilinszky volt a konzultánsa.

egyre szabadabban választhat az őt költőként is szorosan foglalkoztató művek közül – saját alkotói útkeresése kapcsán megjelennek a kortárs drámaszerzők (mindenekellett Beckett, majd Ionesco, Dürrenmatt), a francia egzisztencializmus képviselői (Camus, Simone de Beauvoir, Sartre), és ír André Gide-ről, Heinrich Böllről, William Faulkner-ről is. Mindenekelőtt a XX. századi világirodalomban keres tájékozódási pontokat ahhoz, hogy saját költői világán túl tudjon lépni – ehhez pedig a legjobbkor jön, hogy a 60-as évek elejétől egyre növekszik iránta a külföldi érdeklődés, és ezzel nyugat-európai utazási lehetőségek nyílnak számára, és így olyan műveket is beszerezhet, amelyek Magyarországon hozzáférhetetlenek.

Költői szemléletének alakulására Simone Weil művei gyakorolnak radikális hatást – az első találkozásra így emlékezik Pilinszky: „Teljesen véletlenül 1963-ban először eljutottam Párizsba, ott egy kirakatban láttam egy könyvet, Simone Weil könyvét. Én rossz tanuló voltam nemcsak latinból, hanem franciából is, de hát valami emlékeim voltak azért a francia nyelvről. Megvásároltam egy kötetét, hazavittem, és két év múlva, pontosan tudom, 1965. július 12-én egy kis szótárral nekiültem, hogy megfejtssem, úgy éreztem, hogy ez most számomra életbevágóan fontos. – Így jutottam hozzá ehhez a Simone Weil-kötethez, mely az újabb kori, legutolsó tíz évemnek egyik legdöntőbb élménye volt. Ez a világ egyik leg-legcsodásabb szerzője.”²⁷ E meghatározó élmény hatását többen is vizsgálták, Pilinszky Weil-fordításai külön kötetben is megjelentek, és szerencsére (egy kivételével) a költő könyvtárában is fennmaradtak az általa forgatott kötetek. A hagyatéki példányok azért is kiemelkedő jelentőségűek, mert Pilinszky (ellentétben például Flaubert-rel) nem „ceruzával a kezében” olvasott, vagyis nem találhatók aláhúzások, széljegyzetek, sem egyéb szöveghely-megjelölések a könyveiben. (Nem is igen lehetett szüksége rá, mivel Babbitshoz hasonlóan, kiváló memóriája volt, és rendszerint írásaiban is fejből, szabadon idéz sorokat.) Az elsőként olvasott Weil-kötetek azonban kivételt jelentenek – e helyütt csupán röviden hivatkozhatunk e jegyzetek jellegére és hátterére: „Leggyakrabban szavak-szókapcsolatok szótárázása, fordítása kap helyet az oldalakon, amelyek részben alátámasztják Pilinszky elhivatott, energiát nem kímélő magatartását. Ahogy ő maga is visszaemlékszik erre: »nekiálltam és egy kis Eckhart-szótárral – ma már tudom, hogy ez hajmeresztő vállalkozás volt – napi tizennégy órai küzdelem árán megfejtettem az első könyvét, úgyhogy tulajdonképpen nem franciául, hanem a Simone Weil nyelvét tanultam meg.«” E bejegyzések (Szmeskó Gábor megfigyelései

szerint, amelyek egyben további kutatási lehetőséget is kínálnak) „elénk tárhatják a költő hétköznapi olvasási gyakorlatát, szövegismeretének mélységét, vagy azokat a helyzeteket, amelyek figyelmét egyes szövegekre irányíthatták.”²⁸

A gyakori külföldi utazások (Bécs, Párizs, Brüsszel, London, Róma, Svájc, Lengyelország, Jugoszlávia) rendszerint hivatalos meghívásokat jelentenek különböző költői fesztiválokra, fordítókkal való találkozásra, amelyek során egyre inkább rálátása lesz Pilinszkynek a nemzetközi irodalmi folyamatokra, irodalomelméleti irányzatokra, és számos nemzetközi kapcsolatra is szert tesz, különösen az emigráns, illetve határon túli (vajdasági) szerzők körében. Ezt a kitáguló horizontot a könyvtári állomány is jól dokumentálja. Az idegen (főként francia és német) nyelvű részleg a 60-as években jelentősen kibővül, nemcsak Weil műveivel és az ezekről szóló szakirodalommal, hanem kortárs szerzők (főként dráma- és prózairók) köteteivel (rendszerint általa kért műveket küldenek neki), valamint külföldön megjelent magyar nyelvű szépirodalommal. Mindeközben Pilinszky hazai népszerűsége is látványosan növekszik, és e kétirányú folyamat a dedikált kötetek megugró számában is jól megmutatkozik: ebben az évtizedben ugyanis már nemcsak nemzedékének tagjaitól és néhány nála idősebb pályatárstól kap tiszteletpéldányokat, hanem fiatalabb, pályakezdő költőktől, valamint határon túli szerzőktől is. A már korábban említett névsor kiegészül például Bárdosi Németh János, Illyés Gyula, Illés Endre, Kassák Lajos, Keresztury Dezső, Mátyás Ferenc, László Gyula nevével, a fiatal költőket pedig olyanok képviselik, mint Ágh István, Kalász Márton, Kerényi Grácia, Keszthelyi Rezső, Makay Ida, Mezei András, Solymos Ida, Orbán Ottó, Parancs János, Székely Magda, Tandori Dezső, Tornai József, Tóth Bálint, Tóth Judit. A 60-as évek első felétől a vajdasági *Új Symposion*, valamint a Párizsi Magyar Műhely fiatal szerzői is rendszeresen eljuttatják kiadványaikat a költő számára.

Pilinszky az 1970-es években külföldi útjai során továbbra is Párizsban tölti a legtöbb időt (évente akár több hónapot), valamint jelentős nemzetközi fesztiválok meghívottja, és a már korábban említett helyszínek mellett eljut Stockholmba, Münchenbe, Rotterdamba és a tengerentúltra (Toronto, New York, Boston). Pilinszky nemzetközi ismertsége egyenletesen növekszik, és (valószínűleg ennek köszönhetően is) enyhül a hazai irodalompolitikai megítélése: megkésve, közel ötvenévesen megkapja a József Attila-díjat (1974-ben Aczél György már neki is küld az új könyvéből), a megszaporodó kritikák egyér-

²⁷ PILINSZKY: i. m. (2016), 224.

²⁸ SZMESKÓ Gábor: *Pilinszky Weil-könyvei = tiszatajonline.hu*, 2021. november 24.
<https://tiszatajonline.hu/irodalom/pilinszky-weil-konyvei/>

telmően elismerők, nem tartalmaznak ideológiai kifogásokat, s még ha elvétve is, de kap meghívásokat hazai közönségtalálkozókra, felolvasásokra.

Publicisztikája a korábbi évtizedhez képest ritkul, és elenyésző már azon cikkek száma, amikor konkrét szerzőről vagy könyvről ír: évfordulók kapcsán Petőfiről, Radnótiról, valamint különböző alkalmak, felkérések kapcsán az általa nagyra tartott, ám kevésbé méltatott Toldalagi Pálról, az észt Debora Vaarandi verseiről, és nem egyszer vállalkozik fiatal költők bemutatására: Takács Zsuzsa, Kerényi Grácia, Nádasdi Éva, Kemenczky Judit verseihez ír például előszót, ajánlást. A 60-as évekhez képest kevesebb új olvasmányélmény éri, amelyben szerepet játszhat, hogy költői életműve néhány év alatt megduplázódik, emellett négy rövidebb szindarabot, egy prózakötetet (*Beszélgetések Sheryl Suttonnal*) is ír, valamint regénytervén dolgozik. Az évtized publicisztikai írásai rövid, olykor naplószerű esszékké alakulnak, ám ezekből is következtethetünk fontosabb olvasmányaira: gyakrabban utal antik görög szerzőkre (Homérosz, Platón, Szophoklész), kevesebb szépirodalmi műre hivatkozik (Hermann Hesse *Der Steppenwolf* vagy Beckett *Molloy* című regénye nővumnak számít, és Sylvia Plath, Proust neve is felbukkan néhány alkalommal), viszont gyakrabban említ naplókat, memoárokat, levelezésköteteket (Gabriel Marcel, Mauriac, Kafka, Gombrowicz, Ionesco, Cioran, Viktor E. Frankl – és Galsai Pongrác). A korszak legkiválóbb költői között forog, közülük többen fordítják verseit, és tervezi, hogy viszonzásképp Ted Hughes-tól, Tomas Tranströmer-től és Lorand Gaspartól ő is lefordít egy kisebb kötetnyi verset. (Emellett még egy ilyen jellegű kísérletéről tudunk, párizsi támogatójának, Gabriel Marcelnek *A dárda* című drámáját ülteti át magyarra, ez azonban elveszett.)

Az 1970-es években a könyvtárgyarapodás hasonlóképp alakul, mint a 60-asokban: kevés a vásárolt, ám annál nagyobb a külföldről ajándékként kért és kapott, illetve a hazai szerzők által dedikált kötetek száma. (E tekintetben hasonló a helyzet, mint Szabó Lőrinc könyvtára esetében.²⁹) Az egyre hosszabb időszakokat külföldön töltő Pilinszky itthoni irodalmi kapcsolatai némileg meglazulnak, de régi ismerősei, barátai továbbra is eljuttatják

hozzá újonnan megjelent műveiket (például Illyés Gyula, Vas István, Nemes Nagy Ágnes, Németh László, Rónay György – furcsamód egyedül Mándy Ivántól nincsenek újabb kötetek). Mellettük felbukkannak olyan, szintén régiről ismert, baráti emlékeket őrző kortársak, mint Örkény István, Nagy László, Szécsi Margit, Lakatos István, Palotai Erzsi, Somlyó György, valamint Kondor Béla, Czigány György és Jelenits István. A fiatal nemzedék tagjai közül ezúttal is a költők vannak túlnyomó többségben. Csupán az újonnan jelentkezők nevét említve: Albert Zsuzsa, Bella István, Takács Zsuzsa, Nádasdi Éva, Thinsz Géza, Kapusi Imre, Keszei István, Labancz Gyula, Mándy Stefánia, Nógrádi Gábor, Szepesi Attila, Vaderna József, Szöllösi Zoltán, Vasadi Péter. A pályakezdő prózaírókat Ács Margit, Hajnóczy Péter, Nádas Péter, Pályi András, valamint az első kötetével negyvenhat évesen jelentkező Kertész Imre képviseli. (Kertész mindössze nyolc évvel fiatalabb Pilinszkynél.) Az emigráció szerzői köre szintén bővül, immár a Németországban, Egyesült Államokban, Kanadában és Ausztráliában élő magyar szerzők is jelentkeznek nála, például Béky-Halász Iván, Kerecsendi Kiss Márton, Major-Zala Lajos, Tűz Tamás vagy Botond István.

Pilinszky a megnövekedő népszerűséget és a körülötte kialakuló kultuszt nehezen viseli, emellett magánéleti válságok is gyötrik, rövidebb időkre ugyan, de többször kórházba kerül – ha teheti, inkább vidéken, Velemben (Töröcsik Mariék mellett) vagy Székesfehérváron (Kovács Péterék közelében) tartózkodik. Nem tudjuk, ez az életformaváltás vagy épp a vissza-visszatérő anyagi gondok mennyire játszottak szerepet abban, hogy 1979 folyamán úgy dönt, a könyvtára egy részét felszámolja. Az okok között talán az is szerepet játszhatott, hogy Pilinszky ekkoriban már házasságát fontolgatja új szerelmével, a nála harminchat évvel fiatalabb francia lánnyal, Ingrid Ficheux-sal, akiről gondoskodni szeretett volna. (Az eredetileg 1979 karácsonyára tervezett szertartásra végül 1980. június 22-én került sor, Budapesten; adminisztratív akadályok miatt csak egyházi házasságot köthettek.) A művek eladásával egy régi barátját, Vattay Elemért bízta meg, aki korábban is tett kisebb-nagyobb szívességeket számára.³⁰ A fennmaradt dokumentumok alapján a konkrét időpont

²⁹ Lásd Buda Attila bevezetőjét. *Szabó Lőrinc Könyvtára I. Magyar szerzők művei*. FORGÁCS Anita adatbázisát kiegészítette, szerk. BUDA Attila, Miskolci Egyetem BTK Szabó Lőrinc Kutatóhely, Miskolc, 2002

³⁰ Vattay Elemér (1931–2012) a Csepel Vas- és Fémművek műszaki fényképezésként elektronmikroszkópos fényképek készítésével foglalkozott; mivel munkahelye a belvárosban volt, Pilinszky gyakran meglátogatta, és a külföldi útjain saját maga által készített fotóit Vattayval hívatta elő, s készítettett belőlük különböző méretű nagytásokat is. Pilinszky szobájában kint volt Vattay egyik fotója (Fiesole, 1963) – lásd *Pilinszky fényképei*. Szerk. HAFNER Zoltán, Bp., Pesti

Szalón, 1995, XXVII. – egy útszéli keresztől készült fényképéhez pedig *Igen, a lomb* (1971) címmel írt verset. 1979 márciusában a költő nyitotta meg barátja kiállítását Sárváron. Lásd DÉVÉNYI Iván: *A „hites fotográfus” gyűjteménye = Műgyűjtő*, 1973, 2. sz., 12–14.; GERGELY Ágnes: *Oklahoma ezüstje. Portrék*. Bp., Európa, 2015, 84–87.; Vattay Elemér. *Fotók és képzőművészeti gyűjtemény. Kiállítási katalógus*. Szerk. Csaplár Ferenc, Bp., PIM, Kassák Múzeum, 1993. Vattay Pilinszky mellett baráti kapcsolatban állt Kassák Lajossal, Toldalagi Pállal, Ferenczy Bénivel, Bálint Endrével, Kondor Bélával, valamint Latinovits Zoltánnal és Ruttkai Évával is. Jelentős képzőművészeti gyűjteménnyel rendelkezett.

nem megállapítható, a költő ez évi programjainak figyelembevételével valószínűleg valamikor május–június folyamán került sor a könyvállomány eladására.

A hagyatéknál Ms 5945/16 jelzetszáma alatt egy hétoldalas gépelt lista indigós másolata található, amelynek mindegyik lapján ott a pecsét: „Állami Könyvterjesztő Vállalat / 70. sz. Antikvárium / 1061 Bp. Népköztársaság útja 2. / Telefon: 315 – 132”. A 437 sornyi tételleírás mintegy 420 darab könyvet és valamivel több mint kétszáz folyóiratcímet rögzít, rendezetlen sorrendben, és a vételárát is feltünteti: 35 135 Ft (amelynek mai vásárlóértéke 2 055 397 Ft³¹). A tételtípusok rendkívül töredékesek: csupán a szerző nevét és a cím kezdő szavát jelzik, illetve előfordul, hogy csak a cím első két szavát vagy épp a kiadvány sorozatcímét (*Művészeti Könyvtár, Magyar klasszikusok, Insel Bücherei, Rowolt Monographien* stb.) említik; a kiadó nevét vagy a kiadás évszámát sohasem – a folyóiratok esetében pedig ennél is kevesebb információt találunk: sem az évfolyam, sem a lapszám nem található. Mindezen hiányosságok miatt rendkívül körülményesen lehet akár csak megközelítően is beazonosítani az eladott művek adatait. (A készülő katalógusban ezen bizonytalanságokat annotációk jelölik az adott fejezetben). A lista áttekintése során nemigen találhatjuk nyomát meghatározott szempontú előzetes szelektálásnak. Annyi azonban elsőként is feltűnik, hogy Pilinszky ügyelt arra, hogy dedikált kötetek ne kerüljenek antikváriumi forgalomba (megl lehet, ezeket – vagy ezek egy részét – külön is tárolta könyvespolcain). A könyveknek körülbelül a háromnegyede francia és német nyelvű, a 60-as években megjelent irodalomelméleti, kortárs szépirodalmi és teológiai munka, amelyek még így is túlsúlyban maradtak könyvtárában. Külön csoportosíthatók a különböző kézikönyvek (szótár, lexikon, nyelv- és útikönyv; huszonöt darab). Hasonlóképp a csupán címként megemlített *Magyar klasszikusok* sorozat huszonöt példány – ennek szerzői nem beazonosíthatók, és az sem egyértelmű, hogy ezek azok a kötetek lennének, amelyeket Pilinszky korrektúrázott: azoknak ugyanis nem volt sorozatcímük, viszont ezzel nagyjából egy időben, az 1950-es években volt a Szépirodalmi Könyvkiadónak egy ilyen című reprezentatív sorozata.

Saját, 1972 és 1978 között megjelent köteteiből tizennégy példányt találunk, és akadnak olyan magyar nyelvű antológiák, amelyekben tőle vagy róla szóló írásokat találunk (például *100 híres regény, Költők egymás közt, Látogatóban, Mementó, Szimfónia, a Szép versekből* négy kötet). Különvehetők a pszichoanalízissel vagy a strukturalizmussal foglalkozó szakkönyvek és néhány nagy jelentőségű XX. századi teológus (Romano Guardini, Karl Rahner, Jacques Maritain, Gabriel Marcel, Teilhard de Chardin stb.) munkája. A szépirodalom tekintetében esetlegesebbnek tűnik a válogatás, a szerzők spektruma változatos (Beckett, T. S. Eliot, Jean Genet, Gombrowicz, Thomas Bernhard, Peter Handke, Ionesco, Kafka, Malcolm Lowry, Mauriac). A folyóiratok terén az 1947 óta megjelenő német nyelvű kulturális folyóirat, a *Merkur* százkilencvenkét példány képviseli a döntő többséget.

Pilinszky számára mindennemű gyűjtőszemle idegen volt, az életmódját is puritánság jellemezte, írói működését nem dokumentálta, még cikkeket sem őrizgette. A könyveladást követő utolsó másfél évében nem vásárolt könyvet, mindössze kilenc kötet került a könyvtárába: két antológia, amelyben tőle is szerepelnek versek (*222 új magyar vers, Az idő lovai*), illetve egy, amelyben róla is szó esik (*Történelmi jelen idő*), valamint hat könyvet kapott ajándékba, közülük öt dedikált: kettő régi ismerősétől (Kerényi Grácia, Kovalovszky Miklós), három pedig fiatal szerzőtől (Nagy András, Odze György, Vékey Tamás) származik. Ezek mellett még egy példányt említhetünk: Takács Imre *Szertartás* (1972) című verseskötetét, amelyet Ingrid Fischeux-nek ajánlott a szerző 1981 áprilisában, Pilinszky halála előtt másfél hónappal. Ismereteink szerint a költő utolsó olvasmánya *A Karamazov testvérek* volt, amelyről két cikket is ír az *Új Ember* 1980. december 21-ei, és 1981. március 15-ei számába – mindkettőben a szent életű Zozsima sztarcé passzusából vesz idézeteket és ír hozzájuk kommentárt.³² A gesztust akár szimbolikusnak is érezhetjük, ha arra gondolunk, hogy egy Dosztojevskij-regény volt az első, amelyet saját pénzén vásárolt, és róla is írt legelső esszéjében, amelyet diákkorában az önképzőkörben felolvasott.

³¹ Vö. DANYI Pál: *Magyar pénzértékindex – árák és devizák alapján 1754-től = Ártörténet.hu*, 2023. március 22. <https://artortenet.hu/magyar-penzertekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/>

³² Húsz évvel korábban is megtette már ugyanezt – akkor írja: „...eszembe jutottak Szerb Antal szavai, miket 1944 tavaszán mondtott. Már semmit sem tudok olvasni, csak verseket. S egyetlen regényt, a *Karamazovokat*.” PILINSZKY János: *Éjféli párbeszéd = Új Ember*, 1961, 52. sz., 5.